
Peter Jakša

Nemške izposojenke v slovenskih ljudskih pesmih
15. snopič Štrekljevih SNP (Joža Glonar 1913)

Članek obravnava in razlaga nemške izposojenke v 354 pesmih 15. snopiča Štrekljeve zbirke Slovenske narodne pesmi. Na kratko je predstavljeno Štrekljevo zbirateljsko delo in njegov pogled na nemški vpliv ter zgodovinski potek vplivanja nemščine na slovenski jezik. Vse izposojenke so pojasnjene v slovarčku, nekatere, predvsem manj pogoste in razumljive, ki so v današnji živi govorici večinoma že izumrle, pa so posebej podrobno obdelane. Od časa prevzema so bile podvržene določenim pomenskim in glasoslovnim spremembam ter so se različno vključile v verze pesmi in besedišče vsakdanjega jezika.

The paper analyzes German loan-words in selected songs from the anthology Slovenske narodne pesmi/Slovene Folk Songs by Karel Štreklj. The author briefly outlines Štreklj's method of collecting material and his viewpoint on the German influence as well as historic processes dealing with the influence of the German language on Slovene. All loan-words are explained in a dictionary. Those which occur less frequently, are not entirely comprehensible, or have died out in everyday language, are analyzed in detail. At the time of their borrowing they had been subjected to certain phonetical and semasiological changes and have been incorporated into songs and everyday language in many different ways.

1 Uvod

Ljudska pesem odseva jezikovno podobo preprostega ljudstva, ki pesem nenehno prežema s svojo besedo. Kot živa tvarina se neprestano spreminja, sprejema nove vplive in se širi v novo okolje. V njej se razodeva bogastvo ljudske govornice, ki ima za vsak predmet »ustrezen izraz in razločuje pomenske odtenke do take natančnosti, da učinkuje knjižni jezik /.../ ob njej kar revno ...»¹ Pesem je last preprostega človeka, svoj odnos do stvarnosti podaja v vseh malenkostih, ki jih premore slikovitost njegovega jezika. Tako

¹ Kumer, 1996: 42.

je poleg revnejše *kajžice zidana hiša*, v kateri so *velbane*, *svetle* ali *malane kamrice*. Nekateri tipi hiš imajo *mostovž*, *gank* ali *lindo*, v stavbo pa vodijo *pomalane duri*. V hiši najdemo *pernato posteljo* ali *šampet*, *škrinco malano* in *tulipansko ladico*. Marsikaj je povedanega tudi o oblačilih. H gorenjski ženski noši sodijo *mezlanke*, *raš*, *štumfki fajni plavi*, *zlata avba* ali *črna parta*. Fant naj bi imel *hlače jelenove z žido prešepane*, *lajbič lep žameten*, *štifelne ledraste*, *šmolce pa srebrne* in *še kapco kosmato*.² Med naštetimi besedami je kopica takšnih, ki jih je človek s podeželja pod dolgoletnim nemškimi vplivom enakopravno sprejel v svoje besedišče.

Ker so bile mnoge nemške izposojenke odrinjene na rob jezikovne rabe, je danes njihov pomen povprečnežu pogosto nejasen. V svoji raziskavi sem zato iz izbranega korpusa pesmi izpisal in pojasnil vse nemške izposojenke ter manj razumljive podrobneje obdelal v glavnem delu. Poudariti moram, da na osnovi pregledanega gradiva, ki predstavlja le delček Štrekljeve zbirke³, ne moremo ugotoviti, kakšna je pogostost nemških izposojenk pri različnih tipih pesmi in katera vsebinska področja pokrivajo. Predvidevam, da so npr. pripovedne pesmi po jezikovnem izrazu najbolj čiste, saj večinoma izvirajo iz časa, ko nemški vpliv še ni bil tako izrazit. Nasprotno bi lahko pri vojaških pesmih ugotovili, da obstaja kopica vojaškega izrazoslovja, prevzetega iz nemščine. Iz podrobnejše študije bi lahko tudi ugotovili, kolikšen je bil vpliv nemškega jezika na ljudski jezik določenega časa in na katerih vsebinskih področjih. Gotovo bi bilo zanimivo primerjati izbrane pesmi z novejšimi variantami, saj bi ugotovili, v kolikšni meri se germanizmi dedujejo pri novih generacijah. Od raznih možnosti za raziskovanje se mi zdi najbolj smiselna razlaga besed, ker nam pomaga razumeti pesemsko vsebino. S tem bi se delno izpolnila tudi Štrekljeva namera, izdati slovarček manj navadnih besed in oblik.⁴

2 Štrekljevo zbiranje ljudskih pesmi in njegov pogled na nemški vpliv

Prizadevanja Slovenske matice konec 19. stoletja za knjižno izdajo slovenskih ljudskih pesmi so po večletnem iskanju primernih urednikov že zbranega narodnega blaga ter sporih med zagovorniki znanstvenega koncepta in njihovimi nasprotniki obrodila sadove v štirih debelih knjigah slovenskih ljudskih pesmi, ki jih je zbral in uredil Karel Štrekelj.⁵

Zbiranje narodnega blaga je v prejšnjem stoletju pri nas pomenilo veliko kulturno delo, ki so se ga poleg »cveta tedanjih kulturnih delavcev na Slovenskem«⁶ na razne pobude lotili tudi drugi zapisovalci.⁷ Med zbiratelje se je že kot dijak uvrstil tudi Karel Štrekelj.⁸ Zanimanje za narodno blago je gojil vsa leta študija⁹ in bil seznanjen z delom

² Prim. Kumer, 1996: 42, 43.

³ Od skupno 8686 pesmi celotne zbirke sem jih pregledal le dobre 4%.

⁴ Prim. Štrekelj 1895–1898: VI.

⁵ Prim. Slovenske ljudske pesmi, 1970: VIII; Kumer, 1995: 9.

⁶ V krog zbirateljev ljudskega gradiva so bili poleg Smoleta in Prešerna zajeti tudi Čop, Kastelic, Ravnikar-Poženčan, poljski emigrant Korytko, nemški literat Anastasius Grün in Stanko Vraz, ki je po kvaliteti gradiva in vseslovenski zasnovi odločno vodil. Njegova bogata zbirka je vse do izdaje v Štrekljevih Slovenskih narodnih pesmih prehajala le kot rokopis iz rok v roke. Prim. Slovenske ljudske pesmi, 1970: VIII.

⁷ Slovenska matica je leta 1868 v Novicah objavila poziv, naj »častitljivi rodoljubi« po svojih krajih zasledujejo in zapisujejo vse narodno blago. Prim. Glonar, 1908–1923: 6,7, Kumer, 1995: 9.

⁸ Prim. Kumer, 1995: 10.

⁹ Po končani gimnaziji je na dunajski univerzi študiral slovensko in klasično filologijo ter primerjalno jezikoslovje in leta 1884 doktoriral. Prim. Slovenski biografski leksikon 1960–1971.

Slovenske matice, ki je kot »osrednji kulturni zavod«¹⁰ dobila v dar tudi zbirke narodnih pesmi ter iskala primerne urednika za izdajo. Vendar je zbrano gradivo le prehajalo iz rok v roke, dokler se ni zanj zavzel Štrekelj in »za trdno sklenil, zbrati in urediti vse do zdaj uže natisnene in nenatisnene ali zapisane slovenske narodne pesmi.«¹¹ K sodelovanju je povabil vse »rodoljube«, ki bi mu »blagovolili doposlati in zbirati narodne pesmi.«¹²

Čeprav je Štrekelj pogosto naletel na kritike domačih ozkosrčnih moralistov,¹³ se je pri svojem pristopu k zbiranju ljudskega gradiva držal znanstvenih načel. Že v samem začetku je sklenil, da se bo natančno držal originalnega zapisa in da ga ne bo popravljaj. Zavedajoč se tematske raznolikosti ljudskih pesmi, je v načrtu podrobno predstavil klasifikacijo tekstnih tipov, ki jo je pri urejanju pesemske izdaje tudi dosledno upošteval. V prvo skupino sodijo pripovedne pesmi (balade, romance, legende), sledijo jim lirične pesmi (tudi o rojstvu, ženitvi in smrti), pesmi o posebnih prilikah (na »ženitovanju«, pri plesu, v veseli vinski družbi, ob raznih praznikih ...), stanovske pesmi, otroške in šaljive. Sledili naj bi jim še pregovori in uganke.¹⁴ Napovedal je tudi šest prilog, vendar jih zaradi pre zgodnje smrti ni sestavil.¹⁵

Kljub rednemu delu univerzitetnega profesorja na Dunaju in nato v Gradcu je sproti sam urejal zapise, ki so v snopičih izhajali med leti 1895 in 1911. Zbirko, v katero je bilo zajetih 8686 primerov, je po njegovi smrti dokončal njegov naslednik Joža Glonar.¹⁶

V zbirko je Štrekelj nameraval sprejeti vse pesmi, ki so »brez dvoma narodova lastnina«.¹⁷ Zato je bilo zanj nekoliko težavno prepoznavanje pesmi, ki so bile bodisi avtorske bodisi prevodi nemških izvornikov v ljudskem slogu.¹⁸ Morda ga je presenetilo ravno število prevedenih pesmi, saj je v začetku izhajal iz zmotnega prepričanja, da je »narodna poezija nekaj starega, samo v sebi zaokroženega /.../, da stoji na početku vsake »umetne« poezije, ki se šele iz »narodne« razvije.« Glonar pa trdi, da ni »narodna poezija /.../ nič zaokroženega, ampak nepretrgan tok, ki spremlja narodovo življenje in dobiva iz vedno novih virov vedno nove pritoke.«¹⁹ Nekateri zbiratelji so bili dvojezični, prepevali in prepisovali so tudi nemške pesmi. Posledice tega so se kazale v prevajanju tujih predlog, prevzemanju vsebinskih motivov in formalnih sredstev, včasih samo golih, nerazumljivih refrenov.²⁰ Od zapisanih nemških pesmi, ki so delno služile tudi kot predloge slovenskim,²¹ predstavljajo glavni del pivske, dijaške in vojaške pesmi. Sprejemala jih je inteligenca v veseli dvojezični družbi in preprosto ljudstvo v treh letih

¹⁰ Prim. Glonar, 1908–1923: 3.

¹¹ Glonar, 1908–1923: 17, Kumer 1996: 21.

¹² Prim. Kumer, 1995: 11.

¹³ Prim. Kumer, 1995: 16.

¹⁴ Glonar, 1908–1923: 17–21.

¹⁵ Med priloge naj bi sodili: dodatek novih variant oz. naslovov, popravki in opombe, pregled ponarodelih pesmi, literarnozgodovinski pregled o nastanku pesmi in seznam virov, slovarček manj navadnih besed in oblik, kazala (začetkov, motivov ...). Zaradi pre zgodnje smrti načrta ni izpeljal, njegov naslednik Joža Glonar pa je sestavil samo kazalo začetkov. Prim. Kumer, 1995: 13.

¹⁶ Prim. Kumer, 1996: 21.

¹⁷ Glonar, 1908–1923: 32.

¹⁸ Prim. Kumer, 1995: 14.

¹⁹ Prim. Glonar, 1908–1923: 45.

²⁰ Ibid., 61.

²¹ Tako so npr. kot predloge slovenskim služile sledeče nemške pesmi: Ein Grobschmied sass in süßer Ruh/Kovač si je zažgal tobak; Hinunter mit dem letzten Rest Und immer fort gesungen/To žlahtno vinsko kapljico zdaj hočemo popiti; Liebe, lebe, trinke, schwärme Und erfreue dich mit mir/Pivaj, vživaj in prepevaj In veseli se z menoj; Wenn mir der Sommer anfängt Da blühen die Rosen im Garten/Po polju že rožce cvetejo ipd. Prim. Glonar, 1908–1923: 62, 63.

vojaške službe.²² Prepoznavanje takšnih prevodov je zahtevno delo, saj so nekateri starejši od ohranjenih zapisov ali tiskov, nekaterim pa sploh ne poznamo predloge.²³ Vpliv nemškega jezika je bil torej opazen tudi pri nastajanju ljudskih pesmi in verjetno so tudi po tej poti v ljudski jezik prišle nekatere nemške izposojenke, ki slehernemu človeku niso bile vedno razumljive. Glonar je opozoril, da poje narod tudi besede, ki jih ne razume. Tako bi lahko iz Štrekljevega načrtovanega slovarčka manj navadnih besed in oblik nastal »prav debel slovar«.²⁴

3 Vpliv nemškega jezika na ljudsko pesem

3.1 Vpliv nemškega na slovenski jezik²⁵

Prvotni zapisi v slovenskem jeziku, ohranjeni v Brižinskih spomenikih s konca 10. st., so služili pokristjanjevanju pogankega slovanskega prebivalstva. Čeprav so vsaj deloma nastali po starovisokonemški predlogi, ne kažejo še nobenega jasnega vpliva nemščine. Jezikovna praksa krščanskih besedil v Karantaniji se je približno od leta 890 naprej naslanjala na slovenščino. V poznejših srednjeveških spisih pa postaja vpliv nemščine vedno jasnejši, kar nam lahko brez težav pojasnijo zgodovinske razmere.

Slovenski jezik je bil nemškim vplivom nepretrgoma izpostavljen več kot 1000 let. Že v 8. st. so Slovenci zaradi obrambe pred Avari prišli pod bavarsko nadoblast, po prihodu pod Franke pa so preživel vse poznejše nemške državne tvorbe do leta 1918. Kmalu po razpadu Karantanije se je na celotni predalpski svet naselilo nemško prebivalstvo, kar je povzročilo potujčenje in krčenje slovenskega ozemlja.²⁶ Predvsem v visokem srednjem veku (v 12., 13. in 14. st.) so na Slovensko še vedno prihajali nemški priseljenci. Zaradi mešanja prebivalstva se je ponekod razširila prava dvojezičnost. Slovensko okolje je vsrkavalo tuje elemente, ki so pustili sledove v izposojenkah in priimkih.²⁷ Posledica stalnega pritoka priseljencev je bil velik delež nemškega prebivalstva v nekaterih mestih (npr. v Mariboru, Ptujju in Celju).²⁸ Poleg glavnine meščanstva je bilo nemško tudi plemstvo ali pa je postopoma postalo nemško govoreče. V marsikaterem pogledu je nemščina predstavljala jezik sporazumevanja, slovenščina pa je bila kot ljudski jezik poleg latinščine v rabi le v cerkvi. Šele 16. st. je z reformacijo in protireformacijo ustvarilo ugodnejša tla za razvoj slovenščine.

Po izdaji prve slovenske knjige, *Catechismusa Primoža Trubarja* iz leta 1550, se je materinščina lahko začela postopoma potrjevati tudi kot uradni jezik. Protestantski prevodi biblije in mnoga druga dela so bistveno prispevali k uveljavljanju domače besede. Po dolgem zatišju so šele prizadevanja razsvetljencev konec 18. st. pripomogla k nadaljnemu razvoju knjižne slovenščine. Predvsem romantična miselnost je v veliki meri vplivala na oblikovanje knjižnega jezika, ki je bil takrat predaleč od ljudskega, v skladnji in slogu pa preveč pod vplivom nemščine.²⁹ V tem pogledu je bila druga

²² Ibid., 63.

²³ Ibid., 51.

²⁴ Ibid., 53.

²⁵ Povzeto po Janku, 1997: 3–5.

²⁶ Prim. Bajec, 1956/57: 28.

²⁷ Ibid.

²⁸ Leta 1880 je bilo v Mariboru 84,04 %, Ptujju 75,03 % in v Celju 63,53 % deleža prebivalstva z nemškim občevalnim jezikom. Prim. Klemenčič, 1981: 365.

²⁹ Prim. tudi Levstik, 1984: 69.

polovica 19. st. zelo uspešna, saj se je slovenščina že v dobršni meri otresla nemškega vpliva. Izposojenke so v knjižnem jeziku zamenjevale izpeljanke ali izposojenke iz drugih slovanskih jezikov.³⁰ Po razpadu Avstro-Ogrske je bil dokončno prekinjen večstoletni neposredni vpliv nemškega jezika.

Današnji ostanki vpliva nemščine, ki je bil največji v 16., 17., 18. in deloma v 19. st., so v knjižnem jeziku opazni v frazeologemih in izposojenkah. Ti v raznih narečjih še vedno predstavljajo pomemben del besedišča.

Močan vpliv nemščine je opazen v skladnji. Protestanti so pogosto kar prestavili nemško skladnjo v materinščino in tako zakrili izvorno strukturo slovenskega jezika. Baročni avtorji, v glavnem pridigarji, so se bolj naslanjali na domačo govorico, ki v svoji skladijski strukturi skorajda ni bila pod vplivom nemščine. Vendar so šele razsvetlenci začeli zavestno iskati zakonitosti materinščine v govorjenem jeziku, ki je v nasprotju z mestno govorico, močno pomešano z nemškimi elementi, še ohranila izviren slovanski značaj. Trud za »nepokvarjeni« jeziku je postopoma obrodil sadove, saj je slovenščina na prelomu v 20. st. dobila času primerno obliko.

Od številnih izposojenk, ki so še danes v rabi v živem jeziku, jih je bilo le malo sprejetih v besedni zaklad knjižnega jezika. Med njimi je večina starejših, saj jih puristi 19. st. niso prepoznali kot germanizme ali pa so jih imeli že za ukoreninjene v jezikovno zavest.

Slovenski protestanti so v svojih besedilih obravnavali izposojenke kot enakopravno besedje domačemu. Trubar je veliko nemčeval na podlagi ljudskega jezika, v glavnem pa zaradi pomanjkanja domačih slovenskih izrazov. Prizadevanja za nadomestitev nemškega s slovenskim so nemške izposojenke potisnila v pozabo ali »pa na raven ljudske (tudi mestne, ne samo vaške) knjižno nekultivirane (neskrbne) vsakdanjosti.«³¹

3.2 Sledovi nemščine v ljudski pesmi

Domnevam, da lahko v mnogih pesmih, ki jih je »národov duh rešil in ohranil iz davne preteklosti«,³² zasledujemo tudi vpliv nemškega jezika, ki mu je bil dolgo obdobje izpostavljen tako pogovorni kot knjižni jezik.³³ Kljub načrtnemu izpodrivanju nemških vplivov iz knjižnega jezika so vse do danes ostali globoko zasidrani v ljudski govorici. Ravno ljudski jezik predstavlja osnovo besedilni plati ljudske pesmi, kar nam dokazuje že kopica narečnih izrazov in variant istih pesmi. Prisotnost nemških izposojenk zatorej ni presenetljiva. Pozorno branje pesmi pa nas vodi v ugotovitev, da je pogostost germanizmov pri različnih tipih pesmi različna. Pri pripovednih pesmih se pojavijo zelo poredko, iz česar bi lahko sklepali, da v času nastanka še ni bilo močnih vplivov nemščine. Nasprotno opazimo npr. pri vojaških pesmih, da se pojavlja kopica izposojenk, ki se nanašajo na vojaško službo ali izrazoslovje. Če upoštevamo dejstvo, da so slovenski fantje navadno služili vojaščino med Nemci, ta podatek sploh ni presenetljiv.

Kot že rečeno, bi ta predvidevanja lahko potrdila samo obsežna raziskava. S temeljito primerjavo variant istih pesmi, zapisanih v različnih obdobjih, bi lahko tudi ugotovili, ali

³⁰ Prim. Snoj, Uvod v Slovenski etimološki slovar, 1997: XIV.

³¹ Toporišič, 1988: 109.

³² Glonar, 1908-1923: 22.

³³ Prim. Janko, 1997: 3-5.

je ista pesem pri ustnem prenašanju prevzemala nove jezikovne oblike ali pa se je ohranilo prvotno besedilo. V svoji raziskavi sem se omejil le na manjšo skupino pesmi, iz katerih ne morem povzeti nobenih splošnih ugotovitev o zgodovinskem poteku vplivanja nemščine na ljudsko pesem. Razvidni so le pogostost in vsebinski obseg nemških izposojenk v obravnavanem gradivu ter njihova spremenjenost po prevzemu iz nemške predloge.

4 Analiza nemških izposojenk

V glavnem delu svoje raziskave sem podrobneje pojasnil nekatere nemške izposojenke. Zaradi obsežnega števila sem v slovar sprejel le tiste besede, ki so po mojem mnenju povprečnemu bralcu nerazumljive ali pa kažejo določene glasovne ali pomenske spremembe glede na tujejezično predlogo.

Izposojenke so navedene po abecednem vrstnem redu, pod geselsko besedo pa sem uvrstil tudi ostale germanizme iste besedne družine. Prav tako se pod istim geslom lahko pojavijo variante iste besede. Zapisoval sem jih namreč tako, kot se pojavljajo v pesmih.

Vsaki besedi načeloma najprej navajam pomen. Sledita navedba nemške predloge in čas prevzema izposojenke. Večini primerov je dodan razvoj nemške besede od izvora do danes. Pri tem sem pozornost posvetil predvsem njenemu pomenu, ki se je lahko s časom spreminjal, ter ga primerjal s pomenom, ki ga ima izposojenka v pesmi. Ker mnoge besede kažejo določene glasovne spremembe glede na nemško predlogo, sem navedel zakonitosti, po katerih so se nemški glasovi spremenili v slovenske. Posebej sem razložil besedotvorne posebnosti nekaterih besed, ki so nastale iz nemške predloge in imajo slovenske predpone oz. pripone.

Zaradi pomanjkanja literature so ponekod razlage krajše, pomen ali vsaj pomenski okvir izposojenk pa sem navedel v vseh primerih.

Zaradi boljšega razumevanja sem povsod zapisal verz pesmi, v katerem se izposojenke pojavijo. Zaporedna številka in kraj zapisa sta navedena kot pri Štreklju. Vse izposojenke sem podčrtal sam.

Za besede, katerim je prepoznavna nemška predloga, sem uporabljal izraza (nemška) izposojenka³⁴ ali germanizem.³⁵ Pri tem nisem upošteval, ali so besede sprejete v slovenski knjižni jezik in ali se njihovi uporabniki zavedajo tujega izvora. Prav tako nisem obravnaval skladijskih in pravopisnih prevzetih prvin.³⁶

³⁴ Termin izposojenka označuje besede, ki so prevzete iz tujega jezika v starejši dobi in so že prilagojene novemu jezikovnemu sistemu. Navadni uporabnik se ne zaveda več njene neavtohtonosti. Zaradi težav pri določanju mej in meril za to, česa se uporabnik zaveda in česa ne, je bil za izraza izposojenka (ali izvedenka) in tujka vpeljan skupni izraz prevzeta prvina. Prim. Slovarček jezikoslovnega izrazja, 1973.

³⁵ Z besedo germanizem ali nemščizem poimenuje Jože Toporišič iz nemščine prevzete jezikovne prvine. Med njimi so zlasti besedne, ki niso sprejete v knjižno normo (npr. *ketna, fleten, fejest, gnada, fura*...). Sem spadajo tudi prevzete skladijske in pravopisne oblike. Prim. Toporišič, 1992.

³⁶ Namesto izraza izposoditi se vse bolj uveljavlja termin prevzeti, saj besed, ki smo jih prevzeli iz tujih jezikov, navadno ne vračamo. Marko Snoj zato poleg termina izposojenke, tj. iz sosednjih jezikov v obrobna slovenska narečja prevzete besede, ki so se od tod širile tudi v druga narečja in zvrsti, pogosteje navaja izraz prevzete besede. Prim. Snoj, Uvod v Slovenski etimološki slovar, 1997: III, V.

4.1 Okrajšave

agl.	angleško	nar.	narodno
asir.	asirsko	nvn.	novovisokonemško
avstr. n.	avstrijsko nemško	pger.	pragermansko
bav.	bavarsko	pog.	pogovorno
bav. avstr.	bavarsko avstrijsko	prid.	pridevnik
bkr.	belokranjsko	pslov.	praslovansko
csl.	cerkvenoslovansko	sln.	slovensko
dial.	dialektično	slov.	slovansko
frc.	francosko	spn.	spodnjememško
fig.	figurativno	srb.	srbsko
germ.	germansko	srvn.	srednjevisokonemško
gr.	grško	star.	starinsko
hrv.	hrvaško	stvn.	starovisokonemško
j-	južno (v sestavi)	štaj.	štajersko
kor.	koroško	štaj. n.	štajersko nemško
kor. n.	koroško nemško	tirol.	tirolsko
lat.	latinsko	trans.	tranzitivno
n.	nemško	zahgerm.	zahodno germansko

4.2 Seznam okrajšano navedene literature

- Be Bezljaj, France: Etimološki slovar slovenskega jezika, I–III, Ljubljana 1977–
- Br Bradač, Fran: Latinsko-slovenski slovar, Ljubljana 1966
- De Debenjak: Veliki nemško-slovenski slovar, Ljubljana 1993
- Gr Grimm, Jacob und Wilhelm: Deutsches Wörterbuch, Leipzig 1–12 2 1854–1971
- Ja Janko, Anton: Deutsche Lehnwörter zur Bezeichnung des Begriffskomplexes »Christliche ethische Werte und menschliche Sünden« in Trubars Cerkovna Ordninga, v Razprave FF, Ljubljana 1986
- Kl Kluge, Friedrich: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Walter de Gruyter, Berlin, New York 1989
- Le Lexer, Matthias: Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, Leipzig 1980
- Pl Pleteršnik, Maks: Slovensko-nemški slovar I–II, Ljubljana 1974
- Sch Schmeller, Andreas: Bayerisches Wörterbuch, München 1877
- Sn Snoj, Marko: Slovenski etimološki slovar, Ljubljana 1997
- SSKJ Slovar slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana 1994
- ST Striedter-Temps, Hildegard: Deutsche Lehnwörter im Slowenischen, Berlin 1963
- Wa Wahrig, Gerhard: Deutsches Wörterbuch, München 1992

4.3 Slovar manj pogostih izposojenk

ajfrati; ST (79) navaja pomen »hlepeti po; vnemati se za, naprezati se« (ST, 79; De, 53, 247), vendar s tem pomen besede *ajfrati* v pesmih še vedno ni povsem jasen. Ustreznejši so pomeni, ki jih navajajo starejši leksikografi: »ne privoščiti, zavidati, biti ljubosumen« (ST, 79; De, 247, 741).

Povsem možno je, da je izposojenka prišla v slovenščino šele z Dalmatinovim prevodom biblije. N. beseda *Eifer* je prvotno pomenila »Eifersucht, Mißgunst« in je šele pozneje pridobila današnji pomen »eifern, Anstrengung zeigen« (ST, 79).

Na osnovi pomena, ki je razviden iz konteksta, bi lahko besedo *ajfrati* prišteli med starejše izposojenke. Pomen besede se namreč bolj nagiba k prvotnim konotacijam »ljubosumje, nevoščljivost, zavist«.

V naslednjih primerih bi lahko izraz *ajfrati* prevedli kot »zavidati, biti ljubosumen«, besedo *ajfranje* pa kot »ljubosumje, zavist, nevoščljivost«:

št. 8459 (Kranjska.)
Vse to hočem storiti,
Kar stri tebe vjeziti,
Razsajat', nagajat'
In ajfrat' čem uselej.

št. 8299 (Kranjska.)
To stri vse tvoje ajfranje,
Ker šale, reva, ne poznaš:
Tvoj mož h kakim prijatli gre,
Ti precej tje za njim bezljaš.

antverh »obrt« (ST, 82; De, 473). Prevzeto iz srvn. bav. *hantwërch* (ST, 82).

Izguba *h* v vzglasju je pogost pojav pri n. izposojenkah v slov. jezikih (ST, 58). Srvn. *ch* je nastal s stvn. premikom soglasnikov iz germ. *k* (ST, 56).

Verz pesmi št. 8538 (okoli Sv. Bolfanka na Pesnici) govori o čevljarskem poklicu:

Toti antverh je smerdliv,
Pa le penezom je rad.
To pertisne ene flike,
Tan naredi ene šihte,

antvert, antvort »odgovor« (ST, 82; De, 55). Zabeleženo pri Megiserju, poznejši leksikografi pa te besede niso več zapisovali. Beseda še živi v ljudski pesmi. Prevzeta je iz srvn. *antwort, antworte, antwürte, antwurt* »Antwort«, ostala pa je omejena na majhna narečna območja (ST, 82).

Beseda *antvort* je morda mlajša izposojenka (iz n. *Antwort*) ali pa je zgolj »posodobljena« po zgledu nvn. *Antwort*:

št. 8527 (Iz Ščavniške doline.)
Žena, kera le korajžo ma,
Tista lahko moži antvert da,
Dare mož se s palcoj joj grozi,
Deno pa nič ne včini.

št. 8532 (Od Sv. Jurija na Ščavnici.)
Kera takšo le korajžo ma,
Tista lahko moži antvort da,
Da se s palcoj proti njoj grozi,
Pa nič joj deno ne včini.

Na istem mestu se lahko pojavi tudi slovenska ustreznica, čeprav bi bila n. izposojenka ritmično ustrežnejša:

št. 8527 (Od Sv. Tomaža pri Veliki Nedelji.)
Žena, kera le korajžo ma,
Tista lahko moži odgovor da,
Gda mož s palcoj meni se preti,
Nič pa vendar meni ne stori!

arcnija nižje pog. »zdravilo« (SSKJ, 21), **ercnije, recnije** »zdravilo«, **r'cn'vati** »zdraviti«. Pomen vseh besed je razviden iz konteksta. Beseda *arcnija* je prevzeta iz srvn. *arzât, arzet* »Arzt«; *arzenîe, erzenîe* »Heilkunst, Heilmittel« (ST, 83).

Besedi *recnije* in *r'cn'vati* sta verjetno redki, saj jih literatura ne navaja (SSKJ, ST, Be, Sn, Pl).

Zaradi *e* v medglasju predvidevam, da je beseda *recnije* prevzeta iz srvn. *erzenie*. Po prevzemu je verjetno zaradi lažje izgovorjave ali površnega ustnega prenosa prišlo do zamenjave prvih dveh glasov.

Beseda *ercnije* je verjetno tudi prevzeta iz srvn. *erzenie*. Beseda *r'cn'vati* je novoizpeljani glagol s slovenskim sufiksom *-(v)ati*. Besedotvorno izhodišče predstavlja nemška izposojenka *recnije*, manj verjetno *arcnija*.

Pesem št. 8460 (Dolenjska) predstavlja dialog med možem in ženo. Mož ji grozi z udarci, če se ne bo poboljšala:

<i>Pogledaj ti, spaka!</i>	<i>Če na boš dobro strila,</i>
<i>Kaj toj jezik stri,</i>	<i>S palico se boš gostila:</i>
<i>Kadar bodeš še taka,</i>	<i>Bo pela – kot strela</i>
<i><u>Arcnija</u> se dobi.</i>	<i>Dokler te prerodi.</i>

Namesto izposojenke se pojavi tudi slovenska beseda:

št. 8459 (Kranjska.)
-Čakaj, nesrečna spaka,
Kaj tvoj jezik stori!
Kadar bodeš še taka,
Zdravilo se dobi.

Pesem št. 8235 (Iz Škofje Loke.) pripoveduje o bolnem dekletu, ki se ozdravi s hlačami:

Nek' deklet' se j' prigodilo,
Da je močno bolna b'la;
Recnije so ji dajali,
Pa jih nucat ni hot'la.

V isti pesmi dekle moškemu sune hlače, da se z njimi ozdravi:

Grozno jih je kuš'vala,
Z njim se je r'cn'vala.

brumen »pobožen; prizadeven, vnet« (SSKJ, 73), **najbrumnejši**. Prevzeto iz stvn. *fruma* »Nutzen, Vorteil«, srvn. *vrume*, *vrum* »Nutzen, Gewinn, Vorteil«, srvn. *frum* prid. »tüchtig, wacker, förderlich; fromm« (ST, 95).

Čeprav je bila zamenjava stvn., srvn. *f* s sln. *b* do leta 1200 splošno veljavna, je bila izposojenka morda prevzeta že v 9. st. Ta domneva se opira na pomen besede *bruma* v slovenščini. Pojem namreč ne pomeni le »pobožnost«, ampak se nagiba tudi h konotacijam »pošten, pravičen, priden«. Tudi nemška beseda je šele z Luthrom dobila današnji religiozni pomen.

Sln. *bruma* je potemtakem izposojenka iz stvn., pomen vseh izpeljank pa je tesno povezan s pomenom osnovne besede (Ja, 84, 85).

Beseda *najbrumnejši* je presežnik in je sestavljena s slovenskim prefiksom *naj-*.

Zgornje domneve o zgodnjem času prevzema izposojenke *brumen* besede v izbranih ljudskih pesmih ravno ne podpirajo, saj je njihov pomen bolj povezan z religioznimi konotacijami:

Pesem št. 8455 (Iz Gornje Savinjske doline.) pripoveduje o fantu, ki ga zapušča dekleta s kopicico otrok. Odloči se živeti pobožnejše:

*Otrokom bom dal bajto čez,
Vse svoje premoženje,
Pol' bom začev pa jaz peljat
Najbrumnejše življenje.*

V naslednjih pesmih je še bolj razviden pomen »pobožen«:

št. 8307 (Iz Višnje gore.)
*Pa še praviš, da res ni,
Počakaj, saj ti povem,
Kako je bil brumen Adam,
Dokler je bil on sam.*

št. 8428 (Suhor.)
*Jest sem ena brumna žena,
Rada v cerkev grem.
Zapijem firkelj vina,
Pa po cesti grem.*

bufati; iz konteksta lahko besedo razumemo kot »udariti, suniti, tepsti«, kar bi ustrezalo n. *puffen* »suniti, dregniti, riniti, odriniti« (De, 864). N. glagol *puffen* je nastal iz medmeta *puff* »Stoß«, pozneje postal tudi oznaka za igro na igralni deski med moškimi in ženskami v kopališki zgradbi, ki je lahko prešla v erotične igrice; od tod *Puff* »Bordell« (Kl, 569).

Ker se v pesmi izposojenka pojavi v zvezi *bufati z nekom*, je možno tudi, da gre za spolno nasilje.

Verjetnejši je pomen »tepsti, udarjati«, kar ustreza n. *büffen, puffen* »schlagen, stoßen«, tudi »frisieren; mischen, würzen; klopfen, knallen« (Gr 2, 492) in srvn. *buffen* »schlagen, stoßen, das Haar kräuseln« (Le, 28).

št. 8430 (Iz Cerkvišča.)
*»Mož, če boš ti mene tepel,
Kdo bo tebi hlebec pekel?
Če boš ti z menoj bufal,
Kdo bo tebi štruklje kuhal?«*

cagati, scagati »obupati, obupovati« (Ja, 80). Prevzeto iz srvn. (*ver*)*zagen* »zage sein«, nvn. (*ver*)*zagen* (ST, 96). Ker je bil nesestavljeni srvn. glagol *zagen* redek, smemo besedo *cagati* prištevati med mlajše izposojenke (Ja, 80).*

V pesmi št. 8493 (Od Sv. Ane na Krembergu.) mož obžaluje, da je v zakon dobil hudo ženo:

*Ne morem si pomagat.
Alj meni je za cagat.*

* Glej tudi: Leopold Kretzenbacher, Slovenisch (s)cagati = »verzagen« als deutsches Lehnwort theologischen Gehaltes. Ein Beitrag zur barocken »Legendenballade« der Slovenen. V: Die Welt der Slaven 9 (Wiesbaden 1964), str. 337–361.

*Oh naglost, neumnost,
Jaz v tebi uržah mam!*

Besedi *scagati* je dodan slovenski prefiks *s-*. Pomen se s tem ne spremeni.

Naslednja pesem govori o obupanih dekletih, ki niso dobila moža. Ena še ni povsem izgubila upanja:

št. 8230 (Dolenjska.)
*Ta peta prav: Jest pa na scagam,
Tud nubeno nuč na spim,
Jest se zmirom snupcou troštam,
Zmiram se jeh veselim.*

V drugi varianti iste pesmi se pojavi slovenska beseda, ki sicer ni čisto pravi ekvivalent, vendar sodi v kontekst:

št. 8232 (Iz Toplic pri Novem mestu.)
*Ta peta prav: Jest pa ne čakam,
Tud nobeno noč ne spim,
Se zmiraj veselujem,*

Obstaja možnost, da ljudski pevec ni razumel besede (*s*)*cagati* in jo je nadomestil s fonetično podobno besedo *čakati*, ki se logično vklopi v verz. Prav tako bi isto napako lahko zagrešil tudi zapisovalec.³⁷

caker; v zvezi *v caker hoditi s kom, s kako rečjo* »imeti opravka s kom, s čim« (ST, 97; SSKJ, 79). Prevzeto iz starejše avstr. n. zveze *zu acker gen -isto*«, srvn. *z' acker gân*, kar vsebuje ustreznice n. *zu* »k, v«, *Acker* »polje, njiva« in *gehen* »iti«. Prvotni pomen zveze *zacker gen, zi ackere gân* je »orati«, pozneje *z(u) acker gen mit einem* »z nekom skupaj iti na njivo, z nekom skupaj orati« (Sn, 56; ST, 97). Figurativni pomen v 16. st. Beseda je bila zaradi nespremenjenega *a* v *o* gotovo prevzeta že v zgodnji srvn. (ST, 97).

Čas prevzema je sporen, saj se v slovenščini beseda *caker* uporablja le v figurativni zvezi, ki je v nemščini znana šele od 16. st. V vsakem primeru moramo govoriti o skrčenju pomena.

V pesmi št. 8299 (Kranjska.) žena svari dekle pred zakonom. Pripoveduje ji o grobem možu, ki jo pretepa vsak dan. Dekle pa se odloči imeti drugačen odnos do svojega moža.

Zvezo Okoli v' caker z možem šla bi lahko prevedli kot »ravnala z možem, se vedla do moža, (okoli) ga prinesla«:

*Jez bom drugači kakor ti
Okoli v' caker z možem šla.
Jez pojdem v' oštarijo ž' njim,
Tam glažke bom zvrčala;*

³⁷ Pesem št. 8232 je iz pesmarice Fr. Gimpla v prepisu M. Rodeta VII. št. 35. Pesem št. 8230, kjer se pojavi izposojenka *scagati*, pa je zapisal Juri Dolinar okoli 1840.

candrav slabš. »raztrgan« (SSKJ, 79), »fetzig, lappig, zerlumpt« (Pl I, 74). Izpeljano iz *cander* »cunja, krpa«. Prevzeto verjetno iz kor. n. *zalder*, *zader* »zähes, faserichtetes Fleisch; losgerissenes Fleischteil, der noch hängt; arme Weibsperson«; štaj. n. *Zader* »zerrissenes Tuch, Fetzen«; tirol. *zaldr* »Faser, Fetzen«, *zaldrar* »schlampig gekleideter Mensch«, *zâdr* »Faser, Gewandfetzen« (ST, 98). Po Sn (56) kor. n. *zalder*, *zader* ni dokazano kot izhodišče. Možna je tudi malo jasna ekspresivna domača izpeljanka, sorodna s *cunja*.

št. 8369 (Od Sv. Lenarta v Slov. gor.)
Krpica za krpice drži,
Nit njemi kre niti od njega visi,
Ma zaflikano suktnjo, pa candrav rokav,
Kak se ti šelm obleče, saj tak je nej prav.

cir »okras, ponos« (ST, 103; De, 1302). Prevzeto iz srvn. *ziere*, *zier* »Schmuck, Schönheit, Pracht« (ST, 103), stvn. *zieri* »Ausschmückung, Schönheit«; iz pridevnika srvn. *ziere*, stvn. *zieri* »schön, anmutig« (Kl, 812).

V prvi pesmi pomeni beseda *cir* »okras«, v drugem verzu pa bi bil možen tudi fig. pomen »ponos«:

št. 8451 (Z Blok pri Cerknici.)
Al hišo imam pa žie staro.
Al strejha buo kmal duol pala;
Po hiš je pajčovna za cir.
Pr luknah za šajbo papir.

št. 8328 (Iz Zreč in Oplotnice.)
Pa kadar je poroka, ni veneca nikir;
Ker baba ma otroka tukaj za svoj cir;
Ker poprej da je rodila
In na vekomaj zgubila
Venec, svoje duše cir.

falovski; verjetno kot varianta prid. *falotski* izpeljano iz *falot* »slab, malopriden človek« (SSKJ, 210). Beseda *falot* prevzeta prek avstr. n. *Fallot* »malopridnež« iz star. frc. *falot* »prijatelj, družabnik«, kar je pod vplivom frc. *pâlot* »bledikav« dalo današnji pomen »nepomemben, medel (človek)«. Frc. *falot* je izposojeno iz agl. *fellow* »družabnik, tovariš« (Sn, 121). Možno izhodišče je tudi kor. n. *vällot* »Herumstreicher, Gassenbube«; tirol. *falótt* »Landstreicher« (ST, 114).

Besedi je dodan slovenski sufiks *-ski*. Do izgube *t* v vzglasju in nadomestitve *z v* je po mojem prišlo v narečnem razvoju. Malo verjetna se mi zdi razlaga, da bi bila beseda prevzeta iz predloge, ki nima *t* v medglasju, npr. agl. *fellow* ali frc. *falot* (izgovorjava: falo).³⁸

V pesmi št. 8384 (Iz Kanala.), ki predstavlja svarilo oženjenega moža še neporočenim fantom, so ženske označene kot »malopridne, ničvredne«:

Oj le fantje, ne ženite se,
Ženitve so prepovedane,
Dekleta falovske.

³⁸ Robert, Paul: Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française. Paris 1973: 681.

fašenk, fašnik »pust« (ST, 116; De, 326), **fašenski, fašanski** »pustni«. Prevzeto iz nvn. *Fasching*. Zaradi bav. avstr. *Faschang* gre gotovo za izposojenko iz knjižnega jezika *Faschang* (ST, 116).

Do zamenjave glasov *n* in *i* v medglasju besede *fašnik* je po mojem prišlo zaradi naslonitve na besedotvorje slovenskih besed, ki se končajo s sufiksom *-ik*.

št. 8270 (Od Ljutomera.)
Fašenk nam je vsem minio,
Dosti se njih oženilo,

št. 8239 (Iz Dravelj pri Celju.)
Fašnik se že približuje,
Vsako dekle se solzi,

Pogosteje se v pesmih pojavi slovenska beseda *pust*. Predvidevam, da je raba ene ali druge besede povezana z ritmom in rimo v pesmi.

št. 8238 (Kranjska.)
Ker čas že prihaja, že prišu bo pust,
Me žalost obdaja, pri srcu slabost.

št. 8273 (Od Sv. Jurija na Ščavnici.)
Zdaj neka deklina p̄a žalostna je,
Kda fašenski dnevi se sklenejo že,

št. 8534 (Z Bratonac.)
Nega bolā vāsēlij dnēvoj,
Kak so dnēvi fašanski!

fest; verjetno prevzeto iz n. *fest* »trden, trd, utrjen; tog; nepremičen; zakoreninjen; fiksni« (De, 336).

Na osnovi enega samega primera je težko določiti pomenski okvir izposojenke *fest*. V naslednjem verzu ima pomen »trdno, močno«:

št. 8235 (Iz Škofje Loke.)
Pa kaj si ji prigodi.
Ko Luka fest zaspi?

Možno je tudi, da gre za različico besede *fejst* »postaven, lep; dobro, izvrstno; zelo, hudo« (SSKJ, 213), ki je prevzeta iz n. *feist* »tolst, zavaljen, debel«, srvn. *veizen* »postati zamaščen, predebel«, to je pa izpeljano na osnovi pger. **faita*- »masten, debel« (n. *fett*). Sln. pomen je razločljiv prek vmesnega »postaven, ne presuh« (Sn, 123).

V danem primeru bi besedi *fest* lahko pripisali pomen »dobro, zelo«. Izhodiščna beseda v n. tega pomena nima, tako da se je izposojenka pomensko spremenila šele po prevzemu.

flangirati, langirati; jštaj. *flankāti* »klatiti se« (ST, 120; De, 1182). Prevzeto iz bav. avstr. *Flank*, prim. kor. n. *flanke* »Vagabundin« (ST, 120). Možna je tudi sorodnost z n. *flankieren* »an jmds. Seite stehen, gehen« (Wa, 481), prim. sln. *flankirati* »postopati, pohajkovati« (SSKJ, 218).

Beseda *flangirati* spada med mlajše izposojenke, saj je bil n. samostalnik *Flanke* prevzet v 17. st. iz frc. *flanc* »Weiche« (Kl, 218).

Nejasen je pojav *g* namesto n. *k*, saj tovrstna zamenjava pri izposojenkah ni običajna (ST, 51–55). V naslednjih verzih je možen pomen »pohajkovati, klatiti se«, čeprav iz konteksta ni povsem razviden:

št. 8327 (Od Teharji pri Celju.)
Seveda usak norc bi jemau,
Ko b' jima kdo zmerom dajau,
Bi usak flangirau
Pa dari pobirau,
Potem jih pa babam zdajau.

št. 8326 (Od Ruš.)
Sevede usak norc bi jemal,
Do bi le kdo zmiram dajal,
Bi usaki langirov
In dara pobirov,
Potem jih pa babom zdajal.

frajest; izvor in pomen besede nista povsem jasna. Možno je, da gre za izposojenko iz n. *frei* »prost, svoboden, neodvisen, odkrit« (De, 362), srvn. *vrī* (ST, 123). Beseda je bila prevzeta po letu 1250, po diftongizaciji srvn. *ī* v *aj* (ST, 15).

Beseda *frajest* je novoizpeljani samostalnik s korenem *fraj* in sln. sufiksom *-ost*, oblika z *-est* pa je verjetno le posledica narečnega izgovora.

Pesem št. 8324 (Primorska.) pripoveduje o moških, ki so imeli dosti blaga in posesti, po poroki pa so pustili proste roke ženam, ki so zapravile vse premoženje. Besedo *frajest* bi lahko prevedli kot »svoboda, proste roke«.

Oni so se oženili,
ženi so uso frajest pustili.
Čez se, čez grunte, čez blagu:
Al use je kmali zginilu.

frboltar, ferbualtar »upravnik, upravitelj« (ST, 117; De, 1216). Prevzeto iz bav. avstr. *Verwalter*; zaradi *o* namesto n. *a* slušni prevzem (ST, 117).

Zamenjavo n. *w* s sln. *b* razlaga sprememba izgovorjave stvn. *u*. Stvn. polsamoglasniški *u* je od pribl. leta 1100 postal bilabialni spirant. Ker ga sosednji jeziki niso poznali, so ga zamenjavali z *b* (ST, 72). Lahko torej trdimo, da je bila beseda prevzeta po letu 1100.

Diftong *ua* se v izposojenkah ne pojavlja kot nadomestilo za n. *a* (ST, 1–3, 11, 12). V besedi *ferbualtar* gre verjetno le za narečno posebnost.

št. 8408 (Srednji Globodol na Dolenjskem.)
Če ji kej r'ačem, se napuhne
K' je derehtar cejlē kuhne;
Je derehtar tud' pomīn',
In frboltar vs̄h č̄epin.

št. 8409 (Iz Črnuč.)
Č̄ь j' kej rjač̄ьm, se napuhne,
K' je ferbualtar cele kuhne,
K̄er je šafar vs̄h pomīj
K̄er je reš̄ehtar vs̄h č̄epin.

glešt; iz konteksta lahko razberemo pomen »imetje, premoženje«. Beseda je izpeljana iz glagola *gleštati* »skrbeti za kaj, negovati; imeti, premoči« (SSKJ, 239). N. *geleist* ne more biti izhodišče, saj pomensko ne ustreza; »Wagenspur« (Gr 4 III, 2981). *Gleštati* prevzeto iz srvn. *geleisten* »leisten, vollziehen, beschaffen«, starejše nvn. *ge-leisten* (ST, 128), stvn. *gileistan* (Gr 4 III, 2981).

Pri samostalniku *glešt* lahko opazimo določene pomenske spremembe glede na izhodiščno besedo *geleisten*. Pomen besede *glešt* se je zreduciral na »imetje, premoženje«, skupna nit z n. predlogo pa je še opazna v pomenu »beschaffen«.

Prva pesem govori o ženski, ki možu zapravi ves denar in čast, druga pa pripoveduje o usklajenem zakonskem življenju:

št. 8308 (Od Sv. Jurija na Ščavnici.)
Vsem tem ja peldo nam dava
Najbole ti zgubleni sin.
On ne bi vse glešti zaprava,
No k zadnjemi pasa še svinj.

št. 8341 (Od Ljutomera.)
O čudovita glihenga,
Gde mož no žena eno sta:
On glešt zapravi, ona špara,
On sukno flika, ona para.

V naslednjem primeru pojem *glešt* očitno ne označuje vsega imetja, ampak neki konkretni predmet, ki iz samega konteksta ni razviden:

št. 8369 (Od Sv. Lenarta v Slov. gor.)
Da sem mlada bila, sem prosila Boga,
Da bi mi Bog naj dal bogatega moža,
Saj mi ga je obljubil, no saj mi ga je dal:
Eno butaro glešta, no cvajarja dva.

gmah »mir, tišina, udobnost« (ST, 129; De, 131, 921); sln. dial. *mâh, mâha* »Ruhe«. Prevzeto iz stvn. *gimah*, srvn. *gemach* »Ruhe, Wohlbehagen, Bequemlichkeit« (ST, 129).

V naslednjih primerih se beseda *gmah* pojavi v pomenu »mir«:

št. 8385 (Iz Podgorja.)
Žena me krega osem dni,
Po noči gmaha ni.

št. 8416 (Koroška.)
Ne da pred konca, gmaha,
De me prav po plečeh namaha.

grevati, grivati; *grev me* »žal mi je« (ST, 131; De, 902) **reva**; izhodiščni sln. pomen je »bada, revščina, žalost« (Sn, 535).

Izposojenka *grevati* je prevzeta iz srvn. *geriuwen* trans. »in Betrübniß versetzen«, intrans. »Schmerz oder Reue empfinden, klagen«, stvn. *hriuwan, hriuwa*, nvn. *reuen* (ST, 131). N. predloga je mogoče izpeljana celo iz zahgerm. **hreuwa* »seelischer Schmerz« (Ja, 84).

Beseda *reva* je prevzeta iz bav. srvn. **röuwe*, srvn. *riuwe*, nvn. *Reue* »kesanje, žalost, bolečina, trpljenje, slab izgled«. N. beseda je izpeljana iz zahgerm. **hreuwo* »žalost, duševna bolečina«, kar je izpeljano iz **hreuwa* »boleti«. To je sorodno s pslov. **krušiti*, sln. *krušiti*, kar v delež. *skrušen* pomeni tudi »žalosten, potr« (Sn, 535).

Po prevzemu je prišlo do določenih pomenskih sprememb; sln. *reva* označuje osebo, medtem ko se n. *Reue* nanaša na duševno občutje.

Beseda *reva* označuje »reveža, pomilovanja vrednega moškega«:

št. 8461 (Iz Podgorja.)
Oh kaj sem sturu reva!
Zdaj šele spoznam.
Prepozno me reva,
Zdaj, ko te že imam.

št. 8466 (Od Sv. Jurija na Ščavnici.)
»Oj, revež, kaj sem stora!
Zdaj te že poznam,
Prepozno mene reva,
Zdaj te že imam.

huncvut; *huncvet* »malopriden, malovreden človek« (SSKJ, 288). Beseda se uporablja kot zmerljivka. Prevzeto iz bav. avstr. *Hundsfott* ali *Hundsfutt* »feiger, niederträchtiger Mensch« (ST, 137).

V pesmi št. 8437 (Zagorska.) se fant kesa, ker je dobil ženo, ki se cele dneve samo lepotiči:

*Kakôv sem ja huncvut bil,
Da sêm se ja ženil,*

infrfat zastar. »nabrano spodnje krilo, ki se v pasu priveže« (SSKJ, 307). Prevzeto iz bav. dial. **ünterpfait*. Samoglasnik *ü* je postal *i*, diftong *ei* pa na kor. *â*, torej *interpfât*, kot se še danes glasi dial. v delih n. Koroške; prim. *Unterfat* »weiter weiß gestärkter Unterrock«, štaj. n. *Unterpfait* »Unterkleid« (ST, 138).

št. 8413 (Iz Konfina na Gorenjskem.)
*Moja baba gre pa v Kandrše plet,
Voblekla je infrfat lep,
Od spret in zat je biv nabran,
Na teden pa šeskat usran.*

jirhast; izpeljano iz *irh* »mehko usnje iz kož divjadi, drobnice, navadno kosmateno na obeh straneh« (SSKJ, 311). Prevzeto iz srvn. *irch*, *irh*, *ërch*, *ërich* »belo ustrojena gamsova, jelenova ali srnina koža«, starejše nvn. in dial. še ohranjeno. Prvotni pomen je »kozlova koža«, kar je pomensko specializirano iz stvn. *irah* »kozel«, to pa je izposojeno iz lat. *hircus* »kozel« (ST, 138; Sn, 188).

Samski fant nosi *jirhaste* hlače:

št. 8188 (Iz beljaške okolice.)
*Hvače mam pa jirhaste,
Për kolienah na knofe.*

kirfati »romati, iti na božjo pot«, **kirfanje**, **kêrfanjä** »romanje, božja pot«; v narečju se beseda pojavlja kot *kirfart*, kar je prevzeto iz bav. avstr. *Kirchfahrt* »Wallfahrt«. Drugi rje disimiliran (ST, 149). *H* v medglasju je izpadel zaradi poenostavljene izgovorjave med soglasniki (ST, 57).

Besedi *kirfati* in *kirfanje* se pojavita v pesmih, ki govorijo o svetnikih priprošnjikih:

Št. 8279 (Od Sv. Barbare v Slov. gor.)
*Svetim trem Kraljem bom kirfat šla,
En pintek masla gor ofrala,*

št. 8283 (Z Lipôvac.)
*K Svêtin Trêñ králon
Na kêrfanjä bon šlâ;
Tâm bon lipô
Jäs molila Bogá.*

Št. 8289 (Od Sv. Trojice v Haložah.)
*K svetim trem kralom na kirfanje bom šla,
Tam bom prosila za moža.*

V eni varianti pesmi se namesto nem. izposojenke pojavi slovenski izraz:

št. 8280
*K Svetim Trijem kraljem na božjo pot bom šla,
Tam bom prav srčno molila.*

lajhati »goljufati, varati, preganjati« (Be II, 121). Prevzeto iz srvn. *leichoere* »glumač, goljuf«, *leichen* »sein Spiel mit einem treiben, betrügen« (ST, 164).

V pesmi št. 8322 (Od Sv. Miklavža pri Ormožu) se beseda *lajhati* v pomenu »varati« pojavi v verzu, ki svari moške pred nezvestobo lepih žensk:

*Največ se moreš lepih bat,
Či ona začne sladko djat,
Te te že na zajnki ma,
Kak bi te leži lajhala.*

lajt »sodček, ki drži od štiri do devet veder« bkr. (Pl I, 497). Prevzeto iz srvn. *leite* »Tonne, Faß zum Verführen einer Flüssigkeit« (ST, 165). Po Be (II, 121) je srvn. *leite* osnova sln. *lajta* »sod za žito«, *lajt* pa je prevzeto iz bav. avstr. *Leit, Leitfaß*.

Literatura (Pl, Be, ST) navaja besedo *lajt* kot belokranjsko, vendar je očitno znana tudi v drugih pokrajinah:

št. 8341 (Od Ljutomera)
*On zelje trebi, ona rible,
On lajte snaži, ona kible,*

luntverna »zmaj«. Prevzeto iz srvn. *lintwurm* »Höllendrachen, Teufel« (ST, 170), stvn. *lindwurm* (Kl, 444), nvn. *Lindwurm* »drachenähnliches Ungeheuer« (Wa, 838). Drugi del besede se v sln. pojavlja v različnih oblikah: *lintvrt*, Ptuj *lintvur*, Ormož *lintvor*, kor. *lintburn*, (ST, 170), štaj. *lintver*, *lintvrn* (Pl, 519).

Beseda *lintver* se v slovenskih govorih pojavlja v mnogih oblikah. Predvidevam, da gre tudi pri glasovnih spremembah v besedi *luntverna* le za (primorske) narečne posebnosti.

št. 8324 (Primorska)
*Še pravi, de žene jezik,
Je huiši kot kače jezik,
No de glava ženina
Je huiše kot luntverna.*

ofart »napuh, ošabnost« (Be II, 242; De, 521). V stiškem rokopisu *hofart*. Prevzeto iz srvn. *hochvart, hochverte* »Hoffart, posnemanje dvornih navad, domišljavost« (Be II, 242), »Art vornehm zu leben, Hochsinn, edler Stolz; äußerer Glanz, Pracht, Aufwand; Hoffart, Übermut« (Le, 91), kar je izpeljano iz *fahren* (*hoch* + *Fahrt*, Wa, 662) s splošnim pomenom »leben, sich befinden«. Pomen se je kmalu obrnil v negativno stran; »Hochmut, Übermut, eitler Aufwand ...« (Kl, 313). Nvn. *Hoffart* je asimilirano iz srvn. oblike (ST, 184).

V že omenjeni pesmi št. 8310 pripovedovalec meni, da so nekatera dekleta polna napuha:

*Še dekle vredna ni,
Da b' krajcarje dav tri:
Al na životi ofart
Pa ji vsa visi;*

ofbaver, hohpauer »villicus« (Gr 4 2, 1660); »oskrbnik pristave, upravitelj« (Br, 575). Prezveto iz n. *Hofbauer*⁵⁹ (Gr 4 2, 1660).

Soglasnik *h* v medglasju besede *hohpauer* je asimiliran.

št. 8327 (Od Teharji pri Celju.)

Ofbaura usak dobro pozna,
Saj brado že sivo ima,

št. 8326 (Od Ruš.)

Hohpaura usak dobro pozna,
Že brado vso sivo ima,

prunckahla »nočna posoda« (Gr 2, 442; Br, 314). Prezveto iz n. *Bruntzkachel* »nočna posoda« (Ibid.). N. *brunzen* »urinieren« iz srvn. *brunnezen*, *wie brunnen*; izpeljano iz *Brunnen*, prvotno »einen Brunnen machen« (Kl, 109).

N. izposojenka *kahla* »nočna posoda; pečnica«, prevzeta iz srvn. *kachel*, *kachele* »irdenes Gefäß; Ofenkachel«, stvn. *chachala* »irdener Topf«, nvn. *Kachel* (Be II, 9; ST, 141) »(lončena) ploščica, pečnica« (De, 564). Stvn. *chachala* je prevzeto iz razgovorno lat. **cac(c)ulus* »kuhinjska posoda« (Be II, 9).

Beseda je zaradi manjkajočega prehoda *a v o* gotovo prevzeta že pred letom 1200 (ST, 141).

Pesem št. 8319 (Iz Guštajna.) je svarilo fantom pred poroko. Spodnji verz govori o slabostih bogate žene:

*Ali vzemeš bogato,
Pa tudi nič ni,
Moraš zjutra gor vstati,
Bruštik perpravi,
Prunckahlo iei sprasni,
Pometi hišo,*

reht; gre za redko besedo, saj je literatura ne navaja (Be, ST, SSKJ, Pl). Verjetno je beseda *reht* prevzeta iz n. *recht* »richtig, so, wie es sich gehört, zufriedenstellend, so, wie es sein soll; geeignet, passend, zutreffend; angenehm« (Wa, 1044).

Pomen izposojenke *reht* je potemtakem razviden iz konteksta, pomeni namreč »primerno, prijetno«. Pesem št. 8315 (Iz Guštajna.) govori o previdnosti pri izbiri partnerja:

*Kadar mev ženin priti,
Le prau ga poglej ti,
Al se on prav reht derži,
Noi al ie za te bol ni.*

Manj verjetna se mi zdi razlaga, da bi bila beseda *reht* izpeljana iz glagola *rehtiti se* »šopiriti se, mogočno ali ošabno se vesti« (Be III, 168) in bi torej omenjeni verz pomenil, da se ženin *prav ošabno derži*. V tem primeru ne bi šlo za nemško izposojenko.

⁵⁹ Beseda je verjetno omejena na podeželje ali pa sploh ni več v rabi, saj v modernejših slovarjih ni več zapisana; Wahrig, Gerhard: Deutsches Wörterbuch in 6 Bänden. Wiesbaden und Stuttgart 1981; Duden: Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 8 Bänden. Mannheim, Leipzig, Wien Zürich 1994.

Šafan; v literaturi beseda ni navedena (SSKJ, ST, Pl). Predvidevam, da gre za izposojenko iz n. predloge *geschaffen* »ustvarjen« z redukcijo nemškega prefiksa *ge-*. Podoben pojav je opazen npr. pri izposojenki *gratati* »werden, geraten, gelingen«, ki se pri Trubarju pojavi kot *ratati* »isto«, torej brez *g* v vzglasju (ST, 131).

Pesem št. 8309 (Od Sv. Barbare pri Mariboru.) govori o ženski zapeljivosti:

*Že Adama tam v paradizi
Ga Eva zapeljala je,
Tak zdaj še po njeni viži
So ženske ži šafane vse.*

Šafar zastar. »oskrbnik« (SSKJ, 1344), »der die Wirtschaft besorgende Oberknecht (bes. bei Herrschaften), Haushälter« (Pl II, 615). Prevzeto iz srvn. *schaffoere, schaffer, schaffenoere* »Anordner, Aufseher, der für das Hauswesen sorgende Verwalter«. Prim. tudi bav. *Schaffer* »Aufseher über untergeordnetes Personal, Frachtfuhrmann« (ST, 214).

Pesem št. 8409 (Iz Črnuč.) govori o hudi ženi:

*Čj j' kej rjačm, se napuhne,
K'ja ferbualtar cele kuhne,
Ker je šafar vsjh pomij,
Ker je rešpehtar vsjh čjpin.*

ši(m)flati nižje pog. »kritizirati, očitati napake« (SSKJ, 1351). Verjetno gre za mlajšo izposojenko, saj se je v izposojenkah, prevzetih do 12. st., srvn. (stvn.) afrikata *pf* nadomeščala s sln. soglasnikom *p*. Šele po 12. st. je srvn. *pf* substituiral sln. *f*. Ta zamenjava velja tudi za mlajše izposojenke iz zbornega jezika (ST, 31). V Pleteršnikovem slovarju iz leta 1894 beseda *šimfati* ni navedena.

Ši(m)flati je verjetno prevzeto iz n. *schimpfen* »zmerjati« (De, 956), kar je dem. od n. *schimpfen*. N. *schimpfen* je zastarelo, ohranjeno je na podeželju in se uporablja predvsem pri otroški igri; tudi *schimpfen* (Gr 9, 174; Sch II, 422).

N. *schimpfen* iz srvn. *schimpfen*, stvn. *skimpfen* »Scherz treiben, spielen, verspotten« (Kl, 633).

št. 8332 (Od Sv. Jurja na južni žel.)
*Če dolgo ga ni,
Pa njega leti,
Pred vrate se stopi, ga ši(m)fle tako,
Da sram bi ga blo.*

šmajhlati; v literaturi beseda ni navedena (ST, SSKJ, Pl). Iz konteksta je razvidno, da beseda pomensko ustreza n. glagolu *schmeicheln* »laskati« (De, 968), iz katerega je tudi najverjetneje prevzeta. N. *schmeicheln* je izpeljano iz poznosrvn. *smeichen*, srednjesp. *smeiken* »smeicheln, streicheln«. Izhodiščni pomen je »streichen« (Kl, 642).

št. 8304 (Iz ljubljanske okolice.)
*Jaz se mu šmajhlala bom,
Da ne bo drugih štemov.*

šonati »čuvati, varovati, paziti na; prizanašati« (ST, 222; De, 977). Prevezto iz nvn. *schonen*, srvn. *schonen* »aufmerksam behandeln, schonen« (ST, 222).

V naslednji pesmi se glagol *šonati se* pojavi v pomenu »čuvati se, varovati se, paziti se«:

št. 8459 (Kranjska.)
O ti raca buzarona!
Tak te nič ne boli?
Zlodi naj se te šona,
Baba, nisi od ljudi!

špampet, španpet, štampet nižje pog. »postelja« (SSKJ, 1361). Prevezto iz srvn. *spannbette* »Bett, dessen Pfühl auf untergespannten Bändern liegt, Tragbette«, tudi *spambette*. Prim. bav. *Spannbett* (ST, 222).

Okoli leta 770 je stvn. bav. *b* v vzglasju postal *p*, ki se je v j. bav. obdržal vse do danes. Ta zamenjava velja za besede, prevzete v vseh obdobjih (ST, 27).

ST (222) navaja obliko *štampet* za pogosto v ljudski pesmi. V izbranem korpusu pa se pojavi le enkrat, medtem ko je beseda *špampet* prisotna štirinajstkrat.

Iz naslednjega primera je razvidno, da *špampet* ne pomeni povsem isto kot postelja. Verjetno gre za tip ležišča, ki ga Slovenci nekoč niso poznali. S širjenjem novega tipa postelje pa se je udomačil tudi novi izraz. Prevzemanje tujih besed je torej povezano s prevzemanjem novih stvari, za katere v domačem jeziku ni izraza.

št. 8519 (Kamnik.)
Kaj pa s̄ ti reveš imu,
Ko sva midva skup pršla,
Pojstlo gnilo, špampet zvezan,
Stoli vs̄ brez nog.

špendati »(iz)dati, porabiti, potrošiti, plačati« (ST, 223; De, 77, 84, 142). Prevezto iz srvn. *spenden* »als Geschenk austeilen, Almosen geben«, srvn. bav. **spëndinge*, nvn. *Spendung*, stvn. *spëntunga* (ST, 223); prevzeto iz lat. *expendere* »abwägen, ausgeben«; lat. *pendere* »wägen; schätzen, zahlen« (Kl, 685). N. *spenden* je verjetno prvotno cerkvena beseda s pomenom »an Arme verschenken, Almosen geben, austeilen« (Gr 10 1, 2149).

Religiozni prizvok ima beseda *špendati* tudi v ljudski pesmi:

št. 8237 (Iz Bohinjske Bistrice.)
Eno mašo bom špendala,
Pri svet' mu Antonu se bo brala:
De b' se že an moš dobiv,
De b' biv že puklast al' pa kriv!

špilovec; verjetno gre za novotvorjeni samostalniki iz izposojenke *špil* oz. *špilati*, kar je prevzeto iz srvn. *spil, spiln, spilen*, nvn. *Spiel, spielen* (ST, 224), in sln. sufiksa *-ovec*. Iz konteksta lahko razberemo, da beseda označuje moškega, ki v gostilni s *špilanjem* (verjetno kart) vse zapravi, torej »hazarderja, zapravljaja«.

št. 8315 (Iz Guštajna.)
So dro tače zapelane,
Kera špilovca dobi,
Mož u taberni vse zapravi,
Žena pa doma tarpi.

štikelc; verjetno gre za izposojenko iz n. *Stück(lein)* »kos, košček« (De, 1082), na kar kaže tudi pomen besede *štikelc* v kontekstu. N. *Stück* iz srvn. *stüčk(e)*, *stuck(e)*, stvn. *stucki*, germ. **stukkja* »Stück« (Kl, 710).

Besede, ki imajo sln. *i* za srvn. *ü*, spadajo med mlajše izposojenke in niso bile prevzete pred 13. st., ko je bav. *ü* postal *i* (ST, 11). Sufiks *-elc* kaže zaradi *l* na naslonitev na n. sufiks *-lein*.

V naslednji pesmi, ki pripoveduje o hudi ženi, je iz konteksta razvidno, da se predmeti razletijo na »koščke«:

št. 8415 (Od Zagorja na Savi.)
Otroke okol hiše suje,
Po hiš stole, mize prebračuje,
Sklede, piskre, latovce,
Vse more jet na štikelce.

štolc »ponosen« (ST, 230; De, 1071). Prevzeto iz srvn. *stolz* »übermütig, hohen Sinnes, hochgemut, stolz« (potrjeno od 11. st.), srednjesp. *stolt*, tudi frc. *stult*. Izvor ni povsem jasen (Kl, 705).

Glede na pomen v pesmi lahko besedo *štolc* prištevamo k starejšim izposojenkam. Naslednja pesem predstavlja svarilo izbirčnim. Beseda *štolc* ima negativne konotacije in pomeni pribl. »visok (fig.), napihnjen, objesten«:

št. 8254 (Štajerska od Ptuja.)
Če maš voglednike
Te ne bodi štolc,
Drugač boš na veke
K špoti stari norc!

štritati »prepirati se, tekmovati« (ST, 232; De, 1078, 1269). Prevzeto iz srvn. *strīt*, »Streit, Wettstreit -eifer«, *strīten* »kämpfen, streiten (mit Worten oder mit Waffen), wetteifernd etwas tun; streben«, stvn. *strītan*, germ. **st Reid-a* »streiten, schreiten, spreizen«, nvn. *Streit, streiten* (ST, 232; Kl, 708; Le, 214).

Samoglasnik *i* v medglasju kaže na staro izposojenko, prevzeto še pred diftongizacijo srvn. *î* v *ei*. Diftongizacija se je začela v 12. st. v kor. govornih in okoli leta 1250 zajela bav. govorno področje (ST, 13).

Beseda *štritati* pomeni v kontekstu »prepirati se«. O variantah pesmi glej tudi pod geslom *šp'terati*.

št. 8520 (Gorenjska.)
Tiho bodi, grda spaka,
Jen ne štritaj se z menoj,

*Tebe še ena druga čaka,
Če ne vstrežeš mi necoj.*

uržah, uržoh, uržok, oržah »vzrok« (ST, 242; De, 1179). Prevzeto iz stvn. bav. *ursach*, stvn. *ursache* »Grund, Ursache«, nvn. *Ursache*. Izposojenka iz visokega srednjega veka. Beseda je pogosta v ljudski pesmi (ST, 242). N. *Ursache* je v poznosrvn. sestavljeno iz *Sache* »pravni spor« in prefiksa *ur* v pomenu »začetni«, torej označuje »začetek pravnega spora«. Pomen se je pozneje posplošil (Kl, 753).

Besedi *uržoh* in *uržok* kažeta bav. avstr. prehod *a* v *o*. (ST, 242).

V besedi *oržah* se pojavi sln. *o* namesto n. *u*. Pojav je opazen tudi pri nekaterih drugih izposojenkah (ST, 9).

V naslednjih pesmih se mož kesa, ker je v zakon dobil hudo ženo. Vzrok išče v lastni prenatgljenosti:

št. 8459 (Kranjska.)
*Ne morem si pomagat,
To mi je za scagat:
O naglost, o neumnost!
Jaz tebi uržah dam.*

št. 8464 (Suhor.)
*Saj meni je za scagat,
Da ni več za pomagat.
Naglost,
Neumnost!
Jest sam sebi uržoh dam.*

Soglasnik *k* v izglasju besede *uržok* ni popolnoma jasen. Predvidevam, da gre za mešano obliko med besedama *uržoh* in sln. ekvivalentom *vzrok*, ki je prevzet iz drugih slov. jezikov, csl. *vъzrokъ* ali hrv., srb. *uzrok* (Sn, 735). Pomen je namreč isti, prav tako sta se na istem mestu lahko uporabljali obe besedi:

št. 8459 (Kranjska.)
*A.
O naglost, o neumnost!
Jaz tebi uržah dam.*

št. 8459 (Kranjska.)
*B.
O naglost, neumnost!
Jaz sebi uzrok dam.»*

št. 8326 (Od Ruš.)
*Če revno živita,
Se grenko deržita,
Saj uržok to nismo nič mi.*

Vzrok, da se dekline ne poroči, je lahko tudi revščina:

št. 8231 (Z. Izlak.)
*Četrta prav: jez sem obožna,
Narveč mi je oržah to,
Ker imam premajhno doto,*

varžat, aržet »žep«, nar. tudi *aržet* in *aržat*, kar je verjetno prevzeto iz srvn. *arssack*, iz česar se je razvilo današnje *Arschsack*, tj. bav. »Hosentasche, Kleidertasche« (Sn, 706; ST, 84). Srvn. *sac* je prek lat. *saccus* in gr. *sakkos* »iz kozje dlake narejena vreča« prevzeto iz asir. *šakku* »vreča, spokorniška obleka« (Sn, 756).

Soglasnik *v* v vzglasju besede *aržet* je sekundaren. Predvidevam, da je bil besedi dodan zaradi pogoste rabe s predlogom *v* (npr. imeti nekaj *v aržetu*). Soglasnik *ž* je nastal iz srvn. *s* (ST, 84). Sprememba v izgovorjavi *s* je utemeljena s spremembo stvn. izgovorjave *s*. Germ. *s* je ok. 750 ob stiku z zvenečimi glasovi postal stvn. bav. *z* (zapisano stvn., srvn. *s*). Temu stvn., srvn. *z* je bil kot nadomestilo najbližje sln. *ž* (ST, 44).

št. 8493 (Torovo.)

*Če me plesat uzameš
En hlancat ti dam;
S'noč s'm ga vcurva,
Tla v varžat ga jmam,*

št. 8510 (Iz konjiške okolice.)

*Ker me je vun podil,
Prav mi je storil,
Denarce bi v aržet žmel,
Ko ne bi jih zapil.*

zgrimati, *grimati* »žalostiti se, gristi se« (ST, 131; De, 446), **grimnost**. Osnova *grimati* iz bav. avstr. *sich grimmen* »sich grämen, sich Sorge machen«; *sich grumen, grümen* »sich bekümmern«; srvn. *gremen* »sich grämen« (ST, 131).

Glagol *zgrimati* je sestavljen iz slovenskega prefiksa *z-* in korena *grimati*. V pesmi št. 8318 (Podjunska.) beseda *zgrimati* pomeni pribl. »žalostiti se«, mogoče tudi »jokati se«:

*Mož pa zavber v'nkej gleda,
Ko se vinca napije,
Žena je kak žna dera,
Ko se z otroci zgrimije.*

Samostalnik *grimnost* je izpeljan iz glagola *grimati* z dodanim slovenskim sufiksom *-ost* in pomeni »žalost«, kot je razvidno iz naslednjega primera. V pesmi št. 8509 (Kranjska.) žena obžaluje, da ima hudega moža:

*»Naj boli (v) božje ime,
Ker sim jaz vzela te.
Zdaj bom pa v' grimnosti
Starala se!*

žehtati, **požehtati** »prati zlasti ročno navadno večjo količino perila« (SSKJ, 1699), »in der Lauge beizen, beuchen, sechteln« (ST, 250). Prevzeto iz bav. avstr. *sechten, sechteln*; prim. štaj. n. *sechten, sechtmen* »perilo kuhati in prati v lugu« (ST, 250; Sn, 758).

Naslednji primer kaže, da besedi *žehtati* in *prati* ne označujeta povsem istega opravila, možno pa je tudi, da gre le za besedno variiranje:

št. 8341 (Od Ljutomera.)
*On štrenje žeha, ona pere,
On grozdje zoblje, ona bere.*

Glagolu *požehtati* je dodan slovenski prefiks *po-*. Pomen se s tem ne spremeni:

št. 8421 (Štajerska.)
*Drugi dan sem ji gvant požehtou
In na perišče sem jo nesu.*

5 Slovar nemških izposojenk

V slovarju navajam v nespremenjeni obliki vse nemške izposojenke, ki se pojavijo v pesmih št. 8184 do št. 8538. Vsem besedam razen redkim izjemam razlagam pomen v slovenščini, kot je naveden v uporabljeni literaturi in bi ustrezal tudi v danem kontekstu. Pojasnila sem izpuščal pri besedah, ki predstavljajo sestavni del današnjega živega jezika in opis z domačimi ustreznici ni potreben. Na seznam sem jih uvrstil zaradi nemškega izvira.

Poudariti moram, da so pri nekaterih pojasnjenih izrazih možni tudi drugačni prevodi, saj so besede v narečnih govorih ponekod s časom prevzele pomene, ki se oddaljujejo od zapisov v literaturi.⁴⁰ Pravi odgovor bi nam zato lahko dala le terenska raziskava v različnih pokrajinah.

Pri nekaterih besedah pomen brez vloge v kontekstu ni popolnoma jasen. V takšnih primerih sem zato v oklepaju zapisal še številke pesmi, v katerih se pojavijo izposojenke.

ajfranje - ljubosumje, zavist, nevoščljivost	cvajar - dvojača
ajfrati - zavidati, biti ljubosumen	cviren, cvirn - sukanec
ajmoht - vloženo sadje in zelenjava	
ajmožna, almožna - miloščina	čikla, čiklja - žensko krilo
antverh - obrt	čiklč - srajca
antvert, antvort - odgovor	
arcat, arcet - zdravnik	deno - vendar
arcnija - zdravilo	dohtar, dokter - zdravnik
aržet - žep	drek <i>v zvezi en drek</i>
avba - žensko pokrivalo	
	ercnije - zdravila
birt - gospodar, gostilničar, krčmar	
birtna - gospodarica, krčmarica	fajn, fein - dobro
boršt - gozd	faliti - manjkati, zgrešiti
brumen - pobožen, prizadeven	faljen - zgrešen
bruštik - zajtrk	falot - malopridnež, slab človek
bufati - tepsti, udarjati, suniti	falovski - malopriden, ničvreden
burtoh - predpasnik	far - župnik
	fara - župnija
cagati - obupati, obupovati	farba - barva
cajt - čas	farof, farov - župnišče
caker <i>v zvezi v caker hoditi s kom, s kako</i>	farovski - župnijski
<i>rečjo</i> - imeti opravka s kom, s čim	fāšanski, fašenski - pustni
candrav - raztrgan	fašenk, fašnik - pust
cimer - soba	faulast - slab, pokvarjen, ničvreden
cimperman - tesar	ferbec, firbec - radovednost
cir - okras, ponos	ferbualtar, frboltar - upravnik, upravitelj
copernija - čarovnija	ferkel, firkel, firkelj, firkel - četr
cukati - vleči, potegniti	fest - trdno
cukur - sladkor	flangirati, langirati - pohajkovati, klatiti se

⁴⁰ Tako označuje npr. beseda *ajmoht* po ST (1963: 80) vloženo sadje in zelenjavo, v Beli krajini pa z njo imenujemo obaro (informacija Katarina Jakša).

- flaša - steklenica
 fleten, flehten - čeden, prikupen, zabaven
 fletno - prijetno, zabavno
 flika - krpa, zaplata
 flikati - krpati
 flisati - truditi se
 fouš, fovš, fovšen - nevoščljiv
 frajest *tu* - svoboda, proste roke (8324)
 frajhajt, freihert - svoboda
 frej - prost
 frišen - svež
 froštek, froštik - zajtrk
 funt *utežna enota* - funt (8509)
- glažek, glajžek, glaž, gvažek, gvažek
 glebt - imetje, premoženje
 glid - ud
 glih, gli, lih - ravno, isto
 glihenga *tu verjetno* - usklajenost (8341)
 gmah - mir
 gmajšne - preprosta dekleta
 gmejn - preprost, navaden
 gnada - milost
 gnadljiv - milostljiv
 gratati, gratvati, hratati - postati, postajati
 grevati, grivati *v zvezi greva me* - žal mi je
 gril - ščurek
 grimnost - žalost
 groš - *nekdanj avstrijski in nemški novc*
 grunt, grünt - posestvo, kmetija
 gvant - obleka
 gvišno - gotovo, nedvomno
- habica, hauba, hoba - žensko pokrivalo
 hamer - kladivo
 hav'žjati - slabo gospodariti
 hin, in - uničen, umreti
 hiša, hišica, hiža
 hlancat - flancat
 hohpauer, ofbaver - upravnik pristave, upravitelj
 hojset - svatba
 huncvut - malopriden, malovreden človek
- intrfat - nabrano spodnje krilo, ki se v pasu priveže
 izpucati - prečistiti
- jamrati - tožiti, tarnati
 janka - krilo, jopica
 jirhast - iz usnja kož divjadi, drobnice
 jišprejn - ječmenova kaša
 južna - kosilo
- kafe - kava
 kajžica, kajžca, kujža - majhna, preprosta hiša
 kambra, kambrc, kamra, kamrica, kamrgca, kámrgca - manjša soba v kmečki hiši
 kapa, kapica
 karun - skorpljen petelin
 kibla - čeber, vedro
 kikla, kiklja, kitla, kitlica - žensko krilo
 kirfanje, kérfanjä - romanje, božja pot
 kirfati - romati, iti na božjo pot
 klafati - gobezdati, govoričiti
 klošter - samostan
 knof - gumb
 koštati - stati
 kraicer, krajcar, krajcer - *drobiž v Avstro-Ogrski in Nemčiji*
 krama - *tu verjetno kramarski sejem* (8316, 8318)
 kramp - kramp, orodje za kopanje
 kranc, krancel, krancelj - venec
 kravžan - skodran, nakodran
 krinolin - dolgo krilo, podprto in razširjeno z obroči
 krumpast - šepav
 kuhna - kuhinja
 kunšen, kunšten - pameten, bister, premeten
 kunšt - umetnost
 kušniti - poljubiti
 kušvati - poljubljati
 kvartir, kvarter - bivališče, prenočišče
- l(ь)ft - zrak
 lajbič, lajbč - telovnik
 lajhati - varati
 lajt - sod
 ledik, ledek, ledig, ledih, led'k, ledrg, ledrk, ledrg, lejdig, lejdi, lejdrg, lödik, lèdičan, ledičen - samski, prost
 lim *tu* - past (8274)

- lon - plačilo
lonati *tu* - kaznovati (8416)
luntverna - zmaj
lušt - vabljivost, privlačnost, mamljivost
lušten, lušen, lúšten, lujšen, ušnejš -
čeden, ljubek, zabaven
lušno, lúšno, lušno, luštnъ - zabavno,
veselo
- malan - popleskan
malati *tu* - mazati, ličiti se (8250)
martra - trpljenje, bolečine
matrati - mučiti, trpinčiti
muzikant, muskont - glasbenik
- nafutrati - nakrmiti
najbrumnejše - najpobožnejše
namalan - naslikan
narajmati - naleteti, najti po naključju
nucati, núcati - potrebovati, uporabiti
- obrajtan - cenjen, spoštovan
ocoprán - začaran
ofart, hovert - napuh, ošabnost
ofer, ofar - gostač, najemnik
oflikan - zakrpan
ofrati - dati, darovati
ohcet - svatba
oržah - vzrok
otar - oltar
- paradiž - raj
paurič - kmet
pelda - zgled
penzjon, pezjon, penz'jon, pъnzjon - *tu*
podpora, dohodek, pokoj (8299, 8301,
8304, 8435, 8302, 8303, 8433, 8434)
pild - slika
pintek, pintec *prostorninska mera, tu*
verjetno - zavoj (8279, 8285, 8286, 8287,
8292, 8294, 8296, 8289)
plac - trg, prostor
plajnk, planjk - deska
ploh, plôh - debelejši ploščat kos lesa iz
podolžno razžaganega debla
pob, pobč, pob'č, póbeč, pobič, pajbič,
pajbiček, pebar, puabič, pubъč, pueb,
puebič - fant
- pocukati - povleči
poflisati - potruditi se
polonati - poplačati
ponu, pônu, pounca - ponev
porajtati - meniti se, zanimati se
potroštan - potolažen
potroštati - potolažiti
požegnati - blagosloviti
požehtati - ročno prati
prata - pečenka
predga - pridiga
pregmajn - navaden, preprost
prešmentan, prešmentran, prešmejtrán,
prehentani, šentan, šentran, šmentan,
šmentran - presnet, preklet
prežlahтен *tu* - čudovit, imeniten (8218)
pirajmati - zgoditi se, pripetiti se
prišparati, pršparati, paršparati -
prihraniti
pruncakhla - nočna posoda
pucati - čistiti
pukl, pukov, puku - grba
puklast, pukvast - grbast
pükša - puška
punt *tu* - spor, hajka (8234, 8235, 8236)
pušeljc - šopek
puška
- rajati - plesati
rajža - potovanje
rajžati *tu* - oditi (8454)
ratati - postati
r'cn'vati - zdraviti
recnije - zdravila
reht - primerno, prijetno
reva - neodločen človek, revež
rihtar - sodnik
roža, rožca, rožica
rožmarin
- scagati - obupati, obupavati
soldat, sovdat - vojak
spuntati - sprejeti se
- šac - zaklad
šafan - ustvarjen
šafar - oskrbnik
šajba - šipa

- šelm - lopov, baraba
 šema - maska
 šenkati - dati, podariti
 ši(m)flati - zmerjati, očitati napake
 šiša - hiša
 škaf - vedro, čeber
 škoda
 škodvati
 šmajhlati - laskati
 šment - hudič
 šnita - rezina
 šnofanje, šnupanje *tu* - vohunjenje (8413, 8414, 8412)
 šnofati - njuhati
 šnopc - žganje
 šolmaštria - učitelj
 šonati - čuvati, paziti se
 šostar, šoštar, šoštarija - čevljar
 špampet, španpet, štampet - postelja
 špancerati, špancierati, šprancerati,
 šprancierati - sprehajati se
 šparati - varčevati
 špas, špajs - smešen, zabaven dogodek
 špeh - slanina
 špendati - plačati
 špilovec - hazarder, zapravljajč
 špitirati, šp'terati, šp'terati - prepirati,
 prerekati se
 špot - posmeh, zasmeh
 špotati, špotövati - zmerjati
 šrajati - vpiti
 štalca, štal'ca, štalica - hlevček
 štant - zakup
 štediran - izobražen
 šternast - lisast
 štih - vbod
 štikelc - košček
 štima - glas
 štiman, šteman, št'man - vesel, urejen
 štimati, štmati, štemati, štumati *tu* - urejati,
 skrbeti (zase), živeti, pripravljati (8198,
 8299, 8322, 8341, 8462, 8463, 8466, 8469,
 8472, 8498, 8302, 8299, 8304, 8324, 8233)
 štolc *tu* - visok, napihnjen (8254)
 štrafati - kaznovati
 štrenje - preja
 štrigle - čohalo za krave in konje
 štrik - vrv
 štrikati - plesti
 štritati - prepirati, prerekati se
 štruklji, štrukle
 študent
 študirati
 štufo - nogavice
 švogr - svak
 tadlati - grajati, kregati
 talati - deliti
 tavženkrat - tisočkrat
 teštament - zaveza
 tišlar - mizar
 tolar - *avstrijski in nemški srebrnik,*
kovan od 16. do 19. stoletja
 trompeta - trobenta
 tron - prestol
 trošt - tolažba, upanje
 troštati - tolažiti, upati
 urajmati - posrečiti se
 uržah, uržoh, uržok - vzrok
 varžat - žep
 virt, vért - gospodar, gostilničar, krčmar
 viža *tu* - način, podoba (8308, 8309)
 vseglj - vseeno
 zaflikan - zakrpan
 zagvišno - gotovo
 zajuckati - zavriskati
 zalumpati - zapraviti, zapiti
 zašonati - prizanesti
 zavber, zauber, zavbrn - lep
 zgrimati - žalostiti se
 znucan - obrabljen
 znucati - obrabiti
 žegen - blagoslov
 žegnan - blagoslovljen
 žegnanje, žöhnenje - proščenje
 žegnati - blagosloviti
 žehtati - ročno prati
 židan - dobre volje
 žiher, žihr - lahkó
 žlahta - sorodstvo, sorodniki
 žlahten, žlahen - plemenit, izbran
 žlahтно - plemenito

žleht, žleh, žlehten - slab, hudoben
 žmah - okus
 žmahno - okusno
 žnabelce - ustnice

žnidar, žnidár, žnider - krojač
 župa, žüpa, župca, žup'ca, župica - juha
 žvegla - vrsta piščali

6 Ugotovitve

V obdelavo sem vzel pesmi št. 8184–8538 iz velike Štrekljeve zbirke SNP, to je 15. snopič, ki ga je uredil dr. Joža Glonar; v njih sem vključno z besednimi variantami našel prek 450 nemških izposojenk. Ugotovil sem, da več kot polovica izposojenk izvira iz srednje visoke nemščine, ostale pa so bodisi starejše bodisi prevzete pozneje. Pri slednjih so opazne jezikovne posebnosti bavarskih dialektov. V jezikovnem razvoju je prišlo do sprememb v glasovni podobi in pomenu; ta je v primerjavi z nemškim večinoma zožen, vendar pa odvisen tudi od narečja in konteksta. Nekatere besede so bile enakopravno sprejete v domači jezikovni sestavi, njihov nemški izvor pa ni več razpoznaven. Ponekod se v variantah pesmi pojavljajo bodisi izposojenke bodisi slovenske ustreznice. Njihova raba je povezana tudi z rimo in ritmom v pesmi. Pogosto služijo izposojenke kot besedotvorne osnove novim besedam, tvorjenim s slovenskimi predponami oz. priponami.

Vir:

Štrekelj, Karel: *Slovenske narodne pesmi 4. zvezek*, 15. snopič [ur. J. Glonar] Ljubljana 1913

Literatura:

- Bajec, Anton: *Ljudske izposojenke*. V: *Jezik in slovstvo*, letnik II. Ljubljana 1956/57, št. 1.
 Bezlaj, France: *Etimološki slovar slovenskega jezika I–III*. Ljubljana 1977.
 Bradač, Fran: *Latinsko slovenski slovar*. Ljubljana 1966.
 Debenjak: *Veliki nemško-slovenski slovar*. Ljubljana 1993.
 Duden: *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 8 Bänden*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich 1994.
 Glonar, Joža: *Predgovor*. V: Štrekelj, Karel: *Slovenske narodne pesmi*. Ljubljana 1908–1923.
 Grimm, Jacob und Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig 1–12 2 1854–1971.
 Janko, Anton: *Deutsche Lehnwörter zur Bezeichnung des Begriffskomplexes »Christliche ethische Werte und menschliche Sünden« in Trubars Cerkovna Ordninga*. V: *Razprave FF*. Ljubljana 1986.
 Janko, Anton: *Deutscher Einfluss bei der Entstehung der slowenischen Schriftsprache*. V: *Spuren der deutschsprachigen Kultur in den Balkanländern und im Mitteleuropa*. Bukarest: Anima 1997 (Deutsch aktuell; 1997).
 Klemenčič, Matjaž: *Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne*. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 1–2 (1979).
 Kluge, Friedrich: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Walter de Gruyter, Berlin, New York 1989.
 Kretzenbacher, Leopold: *Slovenisch (s)cagati = »verzagen« als deutsches Lehnwort theologischen Gehaltes. Ein Beitrag zur barocken »Legendenballade« der Slovenen*. V: *Die Welt der Slaven 9* (Wiesbaden 1964) str. 337–361.

- Kumer, Zmaga: *Vloga, zgradba, slog slovenske ljudske pesmi*. Ljubljana 1996.
- Kumer, Zmaga: *Štrekljevo delo za slovensko ljudsko pesem*. V: Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana 1995.
- Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana 1987.
- Levstik, Fran: *Martin Krpan z Vrha, Popotovanje od Litije do Čateža*. Ljubljana 1984.
- Lexer, Matthias: *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. Leipzig 1980.
- Mater, Erich: *Rüchläufiges Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig 1983.
- Pleteršnik, Maks: *Slovensko-nemški slovar, I–II*. Ljubljana 1974.
- Ramovš, Fran: *Historična gramatika slovenskega jezika. II Konsonantizem*. Ljubljana 1924.
- Robert, Paul: *Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française*. Paris 1973.
- Schmeller, Andreas: *Bayerisches Wörterbuch*. München 1877.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana 1994.
- Slovarček jezikoslovnega izrazja*. Ljubljana 1973.
- Slovenske ljudske pesmi, I*. Ljubljana 1970.
- Slovenski biografski leksikon*, zv. 5–6. Ljubljana 1933; zv. 11 Ljubljana 1960–1971.
- Snoj, Marko: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana 1997.
- Splett, Jochen: *Althochdeutsches Wörterbuch, Band I, 2*. Walter de Gruyter, Berlin, New York 1993.
- Striedter-Temps, Hildegard: *Deutsche Lehnwörter im Slowenischen*. Berlin 1963.
- Štrekelj, Karel: *Slovenske narodne pesmi 1. zvezek*. Ljubljana 1895–1898.
- Terseglav, Marko: *Splošne značilnosti ljudskega pesništva*. V: Delo, 13. avg. 1987.
- Toporišič, Jože: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana 1992.
- Toporišič, Jože: *Besedni germanizmi v Trubarjevem Catechismusu*. V: Slavistična revija, št. 1, 1988.
- Wahrig, Gerhard: *Deutsches Wörterbuch*. München 1992.
- Wahrig, Gerhard: *Deutsches Wörterbuch in 6 Bänden*. Wiesbaden und Stuttgart 1981.

Zusammenfassung

Deutsche Entlehnungen in den slowenischen Volksliedern

15. Lieferung von Štrekeljs Sammlung SNP (Joža Glonar)

In die Analyse nahm ich die Lieder Nr. 8184–8538 aus Karel Štrekeljs Volksliedsammlung »Slovenske narodne pesmi«. Sie stellen die 15. Lieferung dar, die von Dr. Joža Glonar herausgegeben wurde. In diesen Liedern fand ich samt Wortvarianten über 450 deutsche Entlehnungen. Ich stellte fest, dass mehr als die Hälfte der Entlehnungen ins Mittelhochdeutsche zurückreicht, die übrigen sind entweder älterer oder jüngerer Datierung. Bei den letzten sind sprachliche Besonderheiten der bairischen Dialekte nachweisbar. In der Sprachentwicklung kam es zu Veränderungen in der Lautgestalt und Bedeutung; diese ist im Vergleich mit der deutschen in der Regel verengt, jedoch auch vom Dialekt und vom Kontext abhängig. Einige Wörter wurden gleichrangig ins slowenische Sprachsystem aufgenommen, ihre Herkunft ist aber nicht mehr erkennbar. Manchmal kommen in den Volksliedvarianten entweder deutsche Entlehnungen oder slowenische Synonyme vor. Ihre Verwendung ist auch mit dem Reim und dem Rhythmus im Lied verbunden. Häufig dienen sie als wortbildende Elemente für neue Wörter, die mit den slowenischen Präfixen bzw. Suffixen gebildet werden.

15. SNOPIČ**(IV. ZVEZKA POLA 31—43|A)**